

PUȘCAȘU VOICU

**PREZUMȚIA
DE NEVINOVĂȚIE**

Universul Juridic
București
-2010-

Editat de S.C. Universul Juridic S.R.L.

Copyright © 2010, S.C. Universul Juridic S.R.L.

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin
S.C. Universul Juridic S.R.L.

Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul
scris al S.C. Universul Juridic S.R.L.

**NICIUN EXEMPLAR DIN PREZENTUL TIRAJ NU VA FI
COMERCIALIZAT DECÂT ÎNSOȚIT DE SEMNĂTURA ȘI
ȘTAMPILA EDITORULUI, APLICATE PE INTERIORUL
ULTIMEI COPERTE.**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

PUȘCAȘU, VOICU

Prezumția de nevinovăție / Voicu Pușcașu. - București :

Universul Juridic, 2010

Bibliogr.

ISBN 978-973-127-230-6

343.211(498)

REDACTIE: tel./fax: **021.314.93.13**
tel.: **0732.320.665**
e-mail: **redactie@universuljuridic.ro**

DEPARTAMENTUL telefon: **021.314.93.15; 0733.673.555**

DISTRIBUȚIE: tel./fax: **021.314.93.16**
e-mail: **distributie@universuljuridic.ro**

www.universuljuridic.ro

**COMENZI ON-LINE,
CU REDUCERI DE PÂNĂ LA 15%**

CUVÂNT ÎNAINTE

Cartea de față constituie teza de doctorat a tânărului cercetător Voicu Pușcașu și reprezintă o îndrăzneată cercetare critică a modului în care legiuitorul român, jurisdicția constituțională și, nu în ultimul rând, instanțele judecătorești au transpus în practica lor prezumția de nevinovăție ca garanție fundamentală a dreptului la libertatea persoanei.

Diferența de peste un deceniu dintre consacrarea constituțională și cea procesual-penală a prezumției de nevinovăție arată că proclamarea principiului prezumției de nevinovăție deși este, în mod cert, un lucru dezirabil, totuși construirea unei politici penale care să îi garanteze respectarea este adevăratul țel al reglementării, dar și mult mai greu de realizat. Protecția efectivă și adecvată a unui drept nu se realizează numai prin reglementarea lui, ci și prin instituirea unui sistem coerent de remedii și sancțiuni incidente în cazul încălcării lui; or, din această perspectivă, pasivitatea legislatorului național în acest domeniu este pe deplin criticabilă în opinia autorului.

În aplicarea prezumției de nevinovăție, autorul face distincție între persoanele care sunt titulare ale prezumției de nevinovăție (subiecții activi) și persoanele care au îndatorirea respectării acestei prezumții (subiecții pasivi). Autorul consideră că prezumția de nevinovăție este incidentă tuturor procedurilor penale, indiferent dacă acestea privesc o persoană fizică sau una juridică. Beneficiarii prezumției de nevinovăție, nu sunt doar suspectii sau acuzații care corespund profilului acestor termeni în dreptul intern, ci și aceia care au această calitate în proceduri penale cu privire la care se solicită o formă de cooperare penală internațională.

În categoria destinatarilor obligației de respectare a prezumției de nevinovăție autorul analizează în mod critic, prin raportare la standardele Curții Europene a Drepturilor Omului, realizarea acestei obligații de către organele statului, respectiv de către legiuitor, de către organele de urmărire penală, instanțele de

judecată și organele de executare a pedepselor precum și instituțiile de mass-media.

Autorul distinge între două situații radical diferite în care mass-media poate avea repercusiuni asupra prezumției de nevinovăție: una în care presa este folosită ca mijloc, de oricare dintre părțile cu poziții contrare într-un proces penal, în scopul de a influența opinia publică și de a pune presiune pe judecătorul chemat a tranșa litigiul, sau chiar de către instanță însăși pentru a efectua comunicări referitoare la cauze în curs și alta în care presa, fără o asemenea activitate a participanților la proces, recurge la efectuarea unor veritabile procese paralele celui judiciar (*trial by the media*).

Autorul critică situația în care campaniile de presă sunt fondate pe documente și informații puse la dispoziție, contrar obligațiilor de respectare a prezumției de nevinovăție și a secretului profesional, chiar de organe ale statului, judiciare sau nejudiciare. Problema controversată a raportului dintre dreptul la un proces echitabil și libertatea de exprimare a mass-mediei este analizată prin raportare atât la legislația internă, cât și la practica C.E.D.O precum și cea a instanțelor americane, autorul conchizând că stabilirea cu claritate a limitelor în care își poate găsi libertatea de expresie, câmpul de acțiune raportat la activitatea judiciară în cauzele penale este un imperativ imediat.

Este de remarcat apoi analiza inedită în peisajul literaturii juridice române a relației dintre prezumția de nevinovăție și dreptul la tăcere și la ne-autoacuzare. Caracterizat ca una dintre cele mai complexe garanții existente în procedura penală, controversat în structura sa și eterogen în fundamentarea sa doctrinară în raport de legislațiile naționale, dreptul la tăcere și la ne-autoacuzare este analizat de doctorand într-o amplă prezentare comparativă a opiniilor doctrinare și a practicii instanțelor de *common-law* precum și a Curții Europene a Drepturilor Omului.

Pe drept cuvânt, autorul subliniază faptul că reglementarea națională actuală se dovedește incompletă și prin aceea că, reglementând dreptul la tăcere în textul care privește declarațiile învinuitului sau inculpatului, exclude nepermis de la beneficiul

acestui drept martorul care riscă, prin declarațiile sale, la care este obligat, să furnizeze elemente incriminatoare la adresa sa, după cum și mai criticabilă este inexistența unei norme care să consacre dreptul la ne-autoacuzare.

Analizând legătura intimă, mergând adesea până la confuzie, dar în realitate de tip cauză-efect, existentă între principiul prezumției de nevinovăție și sarcina probei în procesul penal, autorul face ample și interesante trimiteri, cu aprecieri critice, demne de reținut, la doctrina contemporană și la jurisprudența Înaltei Curți de Casație și Justiție, a Curții Constituționale și a Curții Europene a Drepturilor Omului.

Referindu-se la problema standardului în materia probațiunii, respectiv ce grad de certitudine trebuie să inspire probatoriul administrat în cauză pentru a considera în mod legal răsturnată prezumția de nevinovăție, autorul definește standardul de probațiune ca fiind nivelul sau gradul de convingere pe care judecătorul trebuie să îl aibă pentru legalitatea și temeinicia concluziilor asupra stării de fapt într-un anumit tip de cauză, în procesul penal, acest nivel de convingere fiind cel mai ridicat din întregul sistem juridic, solicitând existența convingerii judecătorului mai presus de orice dubiu rezonabil.

Conexiunile prezumției de nevinovăție cu alte garanții și instituții procesual penale precum dreptul la un tribunal imparțial, la un proces echitabil sau implicațiile pe care unele măsuri procesuale privative de libertate sau cu caracter patrimonial le pot avea asupra prezumției de nevinovăție sunt tratate de asemenea în cuprinsul lucrării.

Bazată pe o amplă și documentată cercetare comparativă a modului în care este aplicată prezumția de nevinovăție în sistemul de drept romano-germanic și în mod deosebit în practica jurisdicțională a Curții Europene a Drepturilor Omului în raport cu practica instanțelor americane, lucrarea de față constituie cea mai completă tratare a acestui subiect în literatura juridică română de până în prezent.

Putem fi de acord sau nu cu unele opinii critice ale autorului, dar nu putem să nu remarcăm bogăția informației, caracterul

original, cursiv și logic al argumentației, fapt care face plăcută lectura lucrării chiar pentru cititorul care nu are o pregătire juridică.

Lucrarea se remarcă prin expunerea clară și argumentată a ideilor proprii relevând un cercetător pe deplin familiarizat cu fenomenul juridic, un fin observator și critic acerb al acestuia, a cărui evoluție profesional-științifică merită a fi urmărită cu interes.

Prof. dr. Viorel Pașca

INTRODUCERE

Prezumția de nevinovăție trece, în perioada contemporană, alături de alte instituții ale procedurii penale, printr-un vast proces de re-gândire și reasezare, pe alte temelii, în contextul apariției Noilor Coduri penal și de procedură penală. Urmând modelul unor state europene, multe instituții noi, în strânsă legătură cu prezumția de nevinovăție, își vor face apariția și în câmpul procedurii noastre penale.

Dar fenomenul de transformare a contururilor prezumției de nevinovăție nu se oprește doar aici. La nivel mondial, prezumția de nevinovăție suferă un proces de reconsiderare, mai mult sau mai puțin profundă, în contextul dezvoltării fenomenelor specifice terorismului și criminalității organizate, în genere. Confruntate cu pericole de o gravitate nemaîntâlnită, statele au mizat pe instrumente legislative adecvate pentru a răspunde acestor pericole, regândind uneori linia sensibilă de echilibru trasată între drepturile procesuale fundamentale ale suspectilor și acuzaților, pe de o parte, și dreptul statului la represiune penală, pe de alta. În acest context, prezumția de nevinovăție dobândește noi valențe, noi contururi. Prezenta lucrare încearcă a pune laolaltă clasicul și modernul instituției prezumției de nevinovăție, evoluția sa de la origini și până în perioada contemporană, riscând și o privire spre viitor.

Fără îndoială, în momentul actual, o dezbatere publică mai vastă, îndeosebi cu privire la scopul dreptului penal și a procedurii penale, ar fi mai mult decât necesară. Redactarea noilor Coduri s-a făcut având printre obiective și pe acela al „stabilirii unui echilibru corespunzător între cerințele pentru o procedură penală eficientă, protejarea drepturilor procedurale elementare, dar și a celor fundamentale ale omului pentru participanții la procesul penal și respectarea unitară a principiilor care privesc desfășurarea echitabilă a procesului penal” (a se vedea fișa tehnică a Codului de procedură penală, publicată pe site-ul Ministerului Justiției și Libertăților Cetățenești). Cu toate acestea, graba în redactare ori preluarea unor reglementări nu ușor compatibile din sisteme de drept diferite conduc, la acest moment, la ideea că asupra acestor coduri dezbaterea publică ar trebui, poate, să continue.

Din nefericire, nici în doctrina noastră juridică de după 1989, în ciuda schimbării radicale a sistemului politic prin trecerea la

democrație și la regulile statului de drept, nu a existat o dezbatere serioasă și profundă cu privire la temeliile pe care trebuie așezată procedura penală și obiectivele care trebuie atinse prin reglementarea acestui domeniu. Respectarea exigențelor documentelor internaționale de protecție a drepturilor omului la care România este parte este departe de a reprezenta un asemenea obiectiv, ea fiind, în primul rând, o obligație imediată.

Prin urmare, în lipsa unei concepții unitare și consolidate cu privire la prima întrebare care se naște în procesul de geneză al unei noi legislații procesual-penale, nu trebuie să mai mire pe nimeni dese modificări legislative din ultimii ani, care, nu de puține ori, au riscat să arunce buna administrare a justiției și respectul față de actul de justiție la limita derizoriului.

Faptul că nouă nu ne este familiară o dezbatere a fondului valorilor procedurii penale nu înseamnă însă și că o asemenea dezbatere nu a existat nicăieri. Dimpotrivă, teoria formelor fără fond nu este familiară altor spații juridice, așa că lucrarea de față vine să complinească vidul intern prin referiri la opiniile valoroase exprimate, de-a lungul timpului, în statele cu tradiție.

Acestea sunt, în principal, argumentele pentru care am optat, în prezenta lucrare asupra unei abordări oarecum diferite de cea clasică, încercând a structura elementele garanției prezumției de nevinovăție așa cum rezultă ele din legislația și jurisprudența statelor care au cunoscut o tradiție de durată în aplicarea efectivă a prezumției de nevinovăție. În paralel, reglementarea prezentă și cea viitoare de drept intern, practica instanțelor noastre și a Curții Constituționale, opiniile exprimate în doctrină vin să ajute cititorul în conturarea unei opinii proprii, alături de cea a autorului, cu privire la instituția prezumției de nevinovăție.

* * *

Nu pot încheia fără a mulțumi tuturor celor care și-au adus contribuția la apariția acestei lucrări, lista acestora fiind prea mare pentru a putea fi redată aici. Fără niciun dubiu, lucrarea este, deopotrivă, rezultatul eforturilor, a răbdării și a încrederii lor. Pentru toate acestea, le sunt pe deplin recunoscător.

Timișoara, iulie 2009
Autorul

CAPITOLUL I

Prezumția de nevinovăție – noțiuni introductive

1.1. Scurt istoric și reglementare

Istoric, deși s-a încercat, fără succes, identificarea prezumției de nevinovăție în perioada antică a dreptului roman¹ sau în perioada medievală², ori chiar a fost dedusă din actele engleze de protejare a unor drepturi fundamentale³, prima consacrare juridică⁴ modernă a prezumției de nevinovăție poate fi identificată în

¹ E. Bauzon, *La présomption d'innocence et la charge de la preuve en droit romain*, în *La présomption d'innocence*, Revue de l'Institut de Criminologie Paris, vol. 4, 2003-2004, p. 25 și urm. Autoarea concluzionează în sensul lipsei acestei garanții din peisajul juridic al dreptului roman, dar identifică o garanție fundamentală a prezumției de nevinovăție – aceea a sarcinii probei ce revine acuzatorului – garanție ce reieșea din caracterul acuzatorial al procedurii. Acest fapt o îndreptățește pe autoare să afirme că, deși neenunțată ca un concept autonom și indispensabil, prezumția de nevinovăție exista implicit într-un sistem acuzatorial fondat pe regulile egalității părților, a contradictorialității și a libertății probelor – idem, p. 32.

² G. Bernard, *Les critères de la présomption d'innocence au XVIIIe siècle: de l'objectivité des preuves à la subjectivité du juge*, în *La présomption d'innocence*, Revue de l'Institut de Criminologie Paris, vol. 4, 2003-2004, p. 36 și urm. Autorul consideră că, deși izvoarele prezumției de nevinovăție sunt identificabile în epoca romană sau medievală, ea a fost cunoscută și aplicată de vechiul drept francez, care, spre deosebire de dreptul modern, nu o consacra expres. În susținerea acestei afirmații, autorul arată faptul că, în vechiul drept francez, se recunoștea, în anumite condiții, beneficiul dubiului și erau instituite reguli care impuneau existența unor probe clare pentru o soluție de condamnare.

³ *Magna Charta*, din 1215 ori *Habeas Corpus* din 1679 aveau ambele ca efect protejarea persoanei împotriva detenției arbitrare, ceea ce a condus doctrinarii la a aprecia că, în substanța sa, principiul prezumției de nevinovăție era, în acest mod, pe deplin respectat - J. Décamps, *La présomption d'innocence: entre vérité et culpabilité, Confrontation des systèmes de procédure pénale français et anglais avec la Convention européenne de sauvgarde des droits de l'homme et des libertés fondamentales*, A.N.R.T., Paris, 1999, p. 9.

⁴ Pe alt plan, prezumția de nevinovăție făcuse obiectul unor luări ferme de poziție ale autorilor iluminiști (Voltaire, Montesquieu ș.a.), care vedeau în ea un remediu în

Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului din 1789, ca o reacție împotriva folosirii excesive și abuzive a măsurii arestării preventive, care facilita folosirea torturii¹; nu în ultimul rând, textul Declarației era menit a preveni erorile judiciare, multe dintre acestea făcând mare vâlvă în epocă și provocând indignare națională².

Ulterior acestui moment, însă, prezumția de nevinovăție nu a cunoscut o perioadă de largă recunoaștere, afirmarea sa fiind criticată pe larg de curentele școlilor antropologice și pozitivistice, prima propunând adoptarea pentru așa-numiții infractori înnăscuți și din obișnuință, a prezumției de vinovăție³, iar secunda militând pentru eliminarea prezumției de nevinovăție, ca instituție desuetă, față de sistemul juridic al vremii, care garanta toate drepturile acuzațului⁴. Perioada tulbure a contestării prezumției de nevinovăție s-a

fața unui sistem judiciar irațional, guvernat de pasiuni individuale și sociale tenebroase și de forme barbare de violență. Este o perioadă în care se afirmă ideea prevalenței drepturilor individuale și colective în defavoarea absolutismului statal - G. Batia, A. Pizzo, *La tutela dell'imputato, Saggio storico-concettuale*, p. 9, la adresa www.diritto.it/archivio/1/20757.pdf.

¹ Idem, p. 45; C. Cârstea, *Prezumția de nevinovăție. Importanța și locul acestui principiu în perspectiva modernizării legislației procesuale penale*, Revista juridică a Parchetului de pe lângă Curtea de Apel Timișoara, nr. 7/1996, p. 16. Folosirea pe scară largă a torturii a fost denunțată de C. Beccaria, în celebra sa *Despre infracțiuni și pedepse*. Revoluția Franceză nu a făcut decât să recunoască ideile acestui autor, ca ideal tangibil și dezirabil al noii ordini, față de care prezumția de nevinovăție era prezentată ca un instrument perfect. Astfel, când, la 22 august 1789 A. Dupont (celebru magistrat francez al epocii) afirma că „există în Franța o practică barbară de a pedepsi vinovații, chiar atunci când nu au fost încă declarați astfel”, soluția ce se întrevedea era evidentă: consacrarea prezumției de nevinovăție ca veritabil scut protector în fața abuzurilor epocii - J. Décamps, *op. cit.*, p. 5.

² S. Rials, *Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului*, Polirom, Iași, 2002, p. 176. Art. 9 din acest act dispunea: „Orice om este presupus inocent, până în momentul în care a fost declarat vinovat; dacă se consideră indispensabil a-l aresta, orice act de constrângere în afara celor necesare pentru reținerea lui trebuie să fie aspru pedepsit de lege.” Textul a fost analizat în primul rând ca o regulă de status quo a beneficiarului prezumției, persoana cu statut prezumat de nevinovat neputând face obiectul unor acte restrictive sau privative de drepturi - G. Batia, A. Pizzo, *op. cit.*, p. 12.

³ T. Mrejeru, B. Mrejeru, *Principii fundamentale ale dreptului procesual penal, Garantarea libertății persoanelor, Prezumția de nevinovăție, Egalitatea persoanelor în procesul penal, Doctrină și jurisprudență*, Editura Universitară, București, 2008, p. 99.

⁴ Reprezentantii acestei școli, care recunoștea ca obiectiv al procesului penal apărarea societății, prevalentă față de drepturile individuale, negau importanța

prelungit și în secolul XX, instaurarea regimurilor totalitare aducând, în plan normativ, desconsiderarea crasă a acestei norme¹.

Revirimentul prezumției de nevinovăție a început odată cu sfârșitul celui de al doilea război mondial, când au fost adoptate instrumente juridice internaționale și regionale de protecție a acesteia. Respectul demnității umane² și a drepturilor fundamentale materiale sau procesuale – inclusiv al prezumției de nevinovăție – revenea astfel în prim plan, ca reacție la abuzurile grosolane și la crasa nesocotire la care fusese supus³. Rațiunea din spatele acestui reviriment și a instrumentelor internaționale adoptate în perioada consecutivă finelui celui de al doilea război mon-

garanției, contestând chiar raționalitatea acesteia. Astfel, Rafaella Garofalo afirma: „acelora care repetă aceeași frază absurdă a prezumției de nevinovăție până la condamnarea definitivă le răspund că, de multe ori, judecata e anticipată și condamnarea pronunțată de tribunalul opiniei publice”. Pentru același autor, detenția preventivă trebuia să devină regulă, fiind cel mai adecvat răspuns față de actul de acuzare. Enrico Ferri, în schimb, admitea validitatea prezumției de nevinovăție, de o manieră limitată, pentru persoanele nerecidiviste (infractorii primari), dar numai până la momentul condamnării lor în primă instanță, deja de la trimiterea în judecată ea pierzând mult din credibilitate și devenind absurdă chiar în caz de flagranță sau recunoaștere a vinovăției – pe larg, G. Batia, A. Pizzo, *op. cit.*, pp. 14, 19.

¹ Fascismul critica prezumția de nevinovăție ca „exces exagerat și incoerent al garanțiilor individuale” - F. Giunchedi, *La tutela dei diritti umani nel processo penale*, Cedam, Padova, 2007, p. 63. În autoritarismul juridic fascist, actul de acuzare era în sine suficient pentru privarea și restrângerea drepturilor și libertăților, supremația magistratului inchiuzitor – care devenea depozitarul, tendențios, al tuturor intereselor, altminteri divergente, ale procesului penal – nelăsând niciun loc prezumției de nevinovăție, descrisă de un doctrinar al vremii ca „Magna Charta delincentului” - G. Batia, A. Pizzo, *op. cit.*, pp. 22-23.

² Revirimentul drepturilor fundamentale din secolul XX a fost posibil prin reiterarea importanței cruciale a respectului demnității ființei umane, ca atribut inerent al acesteia, din această valoare supremă decurgând toate drepturile și libertățile astăzi în continuă expansiune – C.-L. Popescu, *Demnitatea omului și drepturile omului*, Revista română de drepturile omului, nr. 14/1997, p. 8.

³ Acesta nu este o simplă coincidență: la fel cum tortura impusese consacrarea prezumției de nevinovăție, abuzurile ulterioare au generat reafirmarea ei, de această dată coroborată cu necesitatea garantării efectivității acesteia, prin mijloace concrete, în special de drept procesual-penal - J. Décamps, *op. cit.*, p. 6. Mai mult, acest scurt istoric al prezumției de nevinovăție are o morală ce nu poate fi neglijată: năzuința spre consacrarea și garantarea drepturilor inalienabile ființei umane este perpetuă, neputând fi anihilată sau denaturată. Prezumția de nevinovăție nu poate fi desconsiderată perpetuu fără consecințe, revirimentul ei constant fiind o mărturie a importanței fundamentale pe care o posedă în sistemele de drept contemporane.

dial este esențialmente aceea potrivit căreia protejarea drepturilor omului este nu doar un deziderat, ci un imperativ, o condiție indispensabilă a păcii și securității internaționale¹.

Prezumția de nevinovăție, în forma sa renăscută, se justifica nu atât prin necesitatea combaterii arestărilor abuzive și a abominabilei torturi, cât prin considerente ce țin de echilibrarea raporturilor între stat și individ, a protejării echității procesuale și a salvagărdării valorilor fundamentale lezate prin condamnări nelegale².

La nivel internațional, Declarația Universală a Drepturilor Omului³ reglementează prezumția de nevinovăție în art. 11 al. 1, care dispune: „*Orice persoană acuzată de comiterea unui act cu caracter penal are dreptul să fie presupusă nevinovată până când vinovăția sa va fi stabilită în mod legal în cursul unui proces public în care i-au fost asigurate toate garanțiile necesare apărării sale.*”⁴

¹ În acest sens, nu trebuie uitat Preambulul Declarației Universale a Drepturilor Omului, în care se specifică următoarele: „Considerând ca recunoașterea demnității inerente tuturor membrilor familiei umane și a drepturilor lor egale și inalienabile constituie fundamentul libertății, dreptății și păcii în lume,

Considerând că ignorarea și disprețuirea drepturilor omului au dus la acte de barbarie care revoltă conștiința omenirii și că făurirea unei lumi în care ființele umane se vor bucura de libertatea cuvântului și a convingerilor și vor fi eliberate de teamă și mizerie a fost proclamată drept cea mai înaltă aspirație a oamenilor,

Considerând că este esențial ca drepturile omului să fie ocrotite de autoritatea legii pentru ca omul să nu fie silit să recurgă, ca soluție extremă, la revolta împotriva tiraniei și asupririi...”

Recunoașterea legăturii directe dintre drepturile fundamentale și pacea și securitatea este evidentă și în alte instituții internaționale, precum Consiliul European sau Uniunea Europeană – R. Weber, *Drepturile omului: un imperativ al momentului*, Revista română de drepturile omului, nr. 9/1995, p. 4.

² A. Ashworth, *Four Threats to the Presumption of Innocence*, The International Journal of Evidence and Proof, 2006, p. 251.

³ Adoptată și proclamată de Adunarea generală a O.N.U. prin Rezoluția 217 A(III) din 10 decembrie 1948. Foarte important de precizat, D.U.D.O. nu beneficia de forță juridică de constrângere, deoarece, potrivit art. 13 pct. 1 din Carta O.N.U., fiind un act al Adunării Generale a O.N.U., are un caracter de recomandare – R. Miga-Beșteliu, *Drept internațional. Introducere în dreptul internațional public*, Ed. All, București, 1998, p. 174.

⁴ Așa cum s-a observat, această formulare este criticabilă prin aceea că include elemente ce constituie garanții distincte – publicitatea ședinței de judecată și dreptul la apărare, limitând sfera beneficiarilor prezumției doar la persoanele acuzate - A. Ș. Tulbure, *Prezumția de nevinovăție în Constituția României și în perspectiva*

Ulterior, o reglementare mai amplă o cunoaște principiul prin Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice¹, prin textul art. 14:

“...
...

2. *Orice persoană acuzată de comiterea unei infracțiuni este prezumată a fi nevinovată cât timp culpabilitatea sa nu a fost stabilită în mod legal;*

Orice persoană acuzată de comiterea unei infracțiuni are dreptul, în condiții de deplină egalitate, la cel puțin următoarele garanții:

...
...

g) *să nu fie silită să mărturisească împotriva sa însăși sau să se recunoască vinovată.*

...
...

6. *Când o condamnare penală definitivă este ulterior anulată sau se acordă grațierea deoarece un fapt nou sau nou-descoperit*

modernizării legislației procesuale penale, Dreptul, nr. 3/1993, p. 48 (de acum citată ca *Prezumția de nevinovăție în Constituția...*).

¹ Adoptat și deschis spre semnare de Adunarea Generală a O.N.U., în sesiunea a XXI-a, prin Rezoluția 220A/XXI, la 16 decembrie 1966 și intrat în vigoare la 23 martie 1976. România a ratificat Pactul la 9 decembrie 1974, fiind publicat în B. Of. nr. 146 din 20.11.1974. Spre deosebire de D.U.D.O., Pactul, având natura juridică a unui tratat internațional, și nu a unui act al A.G. O.N.U., transformă prevederile Declarației universale în obligații juridice pentru statele părți la el (a se vedea în acest sens art. 2 pct. 1, 2 și 3 din P.I.D.C.P.). Deși dispozițiile sale se bucurau de forță juridică obligatorie, totuși, chestiunea garantării efectivității lor de către un organism specializat lăsa de dorit; deși se instituia un Comitet al drepturilor omului, acesta, potrivit art. 41 din Pact nu putea să primească și să examineze comunicări în care un stat parte pretindea că un alt stat parte nu-și îndeplinește obligația fără ca ambele state să fi declarat în orice moment că recunosc această competență Comitetului. Iar în privința plângerilor persoanelor particulare, chestiunea era la fel de problematică, câtă vreme primul Protocol facultativ la P.I.D.C.P. (adoptat de A.G. O.N.U. odată cu Pactul la 16 dec. 1966) prevedea imposibilitatea Comitetului de a primi comunicări cu privire la state părți la Pact, dar care nu au ratificat și Protocolul facultativ – pentru unele din aceste idei, pe larg M. I. Niciu, *Drept internațional public*, ediția a III-a, Ed. Servosat, Arad, 2001, pp. 200-208. România a aderat la acest protocol facultativ prin Legea nr. 39 din 28.06.1993 publicată în M. Of., Partea I nr. 143 din 30.06.1993, protocolul fiindu-i obligatoriu pe plan internațional de la data de 20 iulie 1993 – date și statistici în acest sens se găsesc pe site-ul instituției Înalțului Comisariat al Drepturilor Omului www.unhchr.ch, iar prezentarea detaliată a sistemului onusian de protecție a drepturilor omului se regăsește pe site-ul oficial al organizației, www.un.org.

dovedește că s-a produs o eroare judiciară, persoana care a suferit o pedeapsă în urma acestei condamnări va primi o indemnizație în conformitate cu legea, afară de cazul când s-a dovedit că nedescoperirea în timp util a faptului necunoscut îi este imputabilă ei în întregime sau în parte.

7. Nimeni nu poate fi urmărit sau pedepsit din pricina unei infracțiuni pentru care a fost deja achitat sau condamnat printr-o hotărâre definitivă în conformitate cu legea și cu procedura penală a fiecărei țări.”

Pe plan internațional, prezumția de nevinovăție mai este reglementată expres și în art. 66¹ al Statutului Curții Penale Internaționale de la Roma².

La nivel regional, pot fi menționate reglementările Convenției interamericane a drepturilor omului³, care în articolul 8, intitulat „Garanții judiciare” dispune:

„2. Orice persoană acuzată de o infracțiune este prezumată nevinovată până când vinovăția sa va fi legal stabilită. În timpul

¹ Potrivit art. 66 al. 1 din acest act, „orice persoană va fi considerată nevinovată până ce vinovăția sa va fi stabilită în fața Curții, în concordanță cu legea aplicabilă.”

² Ratificat de România prin Legea nr. 111 din 13.03.2002, publicată în M. Of., nr. 211 din 28.03.2002.

³ Convenția interamericană a drepturilor omului, documentul de bază în materia protecției drepturilor omului la nivel regional american, mai precis în cadrul Organizației Statelor Americane (O.S.A.), a fost adoptată în Costa Rica, la San Jose, la 22 noiembrie 1969 (întrând în vigoare la 18 iulie 1978), cu ocazia Conferinței specializate interamericane asupra drepturilor omului. Convenția instituie două organe cu competențe în materia protecției drepturilor omului: Comisia Interamericană a Drepturilor Omului și Curtea Interamericană a Drepturilor Omului (a se vedea Capitolele VI, VII și VIII – articolele 33-69 din Convenție). Comisia interamericană este competentă să examineze plângerile privitoare la drepturile prevăzute în protocoalele adiționale la Convenția interamericană; competența Comisiei privitoare la examinarea plângerilor individuale decurge direct din textul Convenției, pe când cea privitoare la examinarea sesizărilor statale este condiționată de o declarație expresă de recunoaștere a competenței acesteia. Curtea, în schimb, nu poate fi sesizată decât de Comisie și de către un stat parte la Convenție, având o competență facultativă, condiționată de recunoașterea acesteia. După cum se poate observa, acest sistem este foarte asemănător celui european dinaintea modificărilor intervenite prin protocoalele adiționale. Textul Convenției, ca și informații detaliate despre sistemul interamerican de protecție a drepturilor omului, se pot obține la adresa de internet www.cidh.oas.org.

judecății are dreptul, în deplină egalitate, la cel puțin garanțiile următoare:

...

g. dreptul acuzatului de a nu fi obligat să mărturisească împotriva lui însuși sau să își recunoască vinovăția;

...

3. Mărturisirea făcută de acuzat nu va fi valabilă decât dacă este făcută fără nici un fel de coerciție.

Acuzatul achitat în virtutea unei hotărâri definitive nu va putea fi urmărit din nou pentru aceleași fapte”.

De asemenea, pot fi amintite dispozițiile Cartei africane a drepturilor omului și popoarelor¹, care în articolul 7 dispune: „Orice persoană are dreptul la judecarea cauzei sale. Acest drept cuprinde:

...

b. dreptul la prezumția de nevinovăție până când vinovăția sa va fi stabilită de o jurisdicție competentă”.

Din perspectiva sistemului de drept român, un interes mai mare prezintă, fără niciun dubiu, reglementările regionale europene.

La nivelul Uniunii Europene, textul de avut în vedere este cel al Cartei drepturilor fundamentale a Uniunii Europene², care face

¹ Carta africană a drepturilor omului și popoarelor, adoptată la 27 iunie 1981 la Nairobi, Kenya, cu ocazia celei de a 18-a Conferințe a Organizației Unității Africane (O.U.A.), a intrat în vigoare la 21 octombrie 1986, după ratificarea ei de către 25 de state. În prezent, 49 din cele 52 de state membre ale O.U.A. au ratificat-o. Carta a instituit o Comisie africană a drepturilor omului și a popoarelor care, deși poate primi comunicări cu privire la încălcări ale drepturilor omului provenite de la statele părți la Cartă sau de la persoane particulare sau grupuri de persoane, totuși nu beneficiază de putere jurisdicțională. Textul Cartei, ca și alte informații utile privitoare la instrumentele și mecanismele africane de salvagardare a drepturilor omului, pot fi găsite pe site-ul www.aidh.org/Biblio/Txt_Afr/instr_81.htm.

² Cartea drepturilor fundamentale a U. E., proclamată la Nisa, la 7 decembrie 2000, reprezintă sinteza valorilor comune ale statelor membre ale Uniunii. Carta, deși cu o valoare politică semnificativă, este privată de forță juridică de constrângere, câtă vreme șefii de state și de guverne reuniți la Nisa au decis să nu introducă în tratate nicio referire la Cartă. De asemenea, de avut în vedere este art. 51 punctul 1 din Cartă, potrivit căruia dispozițiile acesteia „se adresează instituțiilor și organelor Uniunii în respectarea principiului subsidiarității, precum și statelor membre, numai atunci când

referire la prezumția de nevinovăție în art. 48 („Prezumția de nevinovăție și drepturile apărării), aparținând cap. VI „Justiție”; acest articol prevede: „1. *Orice acuzat este prezumat nevinovat până când vinovăția sa va fi legal stabilită.*

2. *Respectul drepturilor apărării este garantat oricărui acuzat*”.

În sistemul Convenției europene a drepturilor omului¹, prezumția de nevinovăție are o reglementare identică celei din Carta europeană, fiind inclus în articolul șase, care reglementează dreptul la un proces echitabil²; potrivit art. 6 al. 2 din Convenția

acestea aplică dreptul Uniunii”, iar potrivit punctului 2, Carta „*nu creează nicio competență și nicio sarcină nouă pentru Comunitate și pentru Uniune și nu modifică competențele și sarcinile definite prin tratate*”. Textul Cartei, ca și multe alte informații referitoare la protecția drepturilor omului la acest nivel regional pot fi procurate direct de pe site-ul Uniunii http://europa.eu.int/pol/rights/index_fr.htm. Ar fi însă de subliniat că întreg textul Cartei este preluat de Constituția Europeană, astfel că, dacă acest tratat va intra în vigoare, drepturile consacrate de Cartă vor deveni astfel obligatorii.

Tot în Constituția Europeană se prevede că „*Uniunea va adera la Convenția europeană de apărare a drepturilor omului și a libertăților fundamentale*” – art. I-9 al. 2 – vezi textul integral pe site-ul Ministerului Afacerilor Externe www.mae.ro.

¹ În denumirea ei completă, Convenția pentru apărarea drepturilor omului și libertăților fundamentale a fost semnată la 4 nov. 1950, la Roma. Acest act reprezintă instrumentul de referință pentru apărarea drepturilor omului în cadrul Consiliului Europei, instituind o Curte Europeană a Drepturilor Omului, ca organism jurisdicțional obligatoriu. A fost ratificată de România prin Legea nr. 30/1994, publicată în M. Of. nr. 135 din 31.05.1994.

² Acest articol prevede, în alineatele 1 și 3: „1. Orice persoană are dreptul la judecarea în mod echitabil, în mod public și într-un termen rezonabil a cauzei sale de către o instanță independentă și imparțială, instituită de lege, care va hotărî fie asupra încălcării drepturilor și obligațiilor sale cu caracter civil, fie asupra temeiniciei oricărei acuzații în materie penală îndreptate împotriva sa. Hotărârea trebuie să fie pronunțată în mod public, dar accesul în sala de ședință poate fi interzis presei și publicului pe întreaga durată a procesului sau a unei părți a acestuia, în interesul moralității, al ordinii publice ori al securității naționale într-o societate democratică, atunci când interesele minorilor sau protecția vieții private a părților la proces o impun, sau în măsura considerată absolut necesară de către instanță atunci când, în împrejurări speciale, publicitatea ar fi de natură să aducă atingere intereselor justiției.

...

3. Orice acuzat are, în special, dreptul:

a) să fie informat, în termenul cel mai scurt, într-o limbă pe care o înțelege și în mod amănunțit, asupra naturii și cauzei acuzației aduse împotriva sa;

b) să dispună de timpul și de înlesnirile necesare pregătirii apărării sale;

E.D.O.: „Orice persoană acuzată de o infracțiune este prezumată nevinovată până ce vinovăția sa va fi legal stabilită.”

Dacă între textul Convenției E.D.O. și cel al Pactului adoptat sub egida O.N.U. există o diferență calitativă în favoarea celui din urmă, care enunță garanții mai bine circumscrise, fapt explicabil prin distanța în timp între cele două acte, de puțin peste 16 ani, totuși, deși întemeiat pe un text perfectibil, sistemul de protecție al drepturilor omului din cadrul Consiliului Europei este cel mai avansat, lucru datorat în mod esențial activității Curții E.D.O.¹. Într-adevăr, putem afirma că sistemul european are în centru ideea de salvagardare, de protecție, și nu doar pe aceea de proclamare a drepturilor, instituind mijloace practice pentru a le asigura respectarea².

c) să se apere el însuși sau să fie asistat de un apărător ales de el și, dacă nu dispune de mijloacele necesare pentru a plăti un apărător, să poată fi asistat în mod gratuit de un avocat din oficiu, atunci când interesele justiției o cer;

d) să întrebe sau să solicite audierea martorilor acuzării și să obțină citarea și audierea martorilor apărării în aceleași condiții ca și martorii acuzării;

e) să fie asistat în mod gratuit de un interpret, dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită la audiere.”

Cele mai multe acțiuni introduse în fața Curții vizează stabilirea încălcării acestui articol; prin urmare, art. 6 din Convenție este articolul cu cea mai bogată jurisprudență – C. Bârsan, *Convenția europeană a drepturilor omului. Comentariu pe articole*, vol. I, *Drepturi și libertăți*, Ed. All. Beck, București, 2005, p. 397 (lucrare citată de acum sub forma *Convenția...*, I).

¹ Curtea Europeană a Drepturilor Omului este organul judiciar instituit de către Convenția E.D.O. (a se vedea reglementarea Titlului II al Convenției, articolul 19, și cea a Titlului IV, articolele 38-56, precum și textul Protocolului nr. 11 privind reformarea mecanismului de control instituit de Convenție - intrat în vigoare la 1 noiembrie 1998, în virtutea căruia a luat naștere Curtea Europeană unică a Drepturilor Omului, renunțându-se la Comisia Europeană a Drepturilor Omului). Are sediul la Strasbourg, la Palatul Drepturilor Omului, funcționează permanent, fiind organul judiciar european ce are sarcina să protejeze drepturile și libertățile fundamentale ale individului – M. Voican, Gh. Mocuța, R. Burdescu, *Curți internaționale de justiție*, Ed. All Beck, București, 2000, p.17

² L.-E. Pettiti (coord.), E. Decaux, P. H. Imbert, *La Convention européenne des droits de l'homme*, 2e edition, Economica, Paris, 1999, p. 244. Astfel, s-a trecut de la ideea de „promovare” la cea de „protejare” a drepturilor omului, de la discursul incantatoriu la imperativul juridic – E. Decaux, *Justice et droits de l'homme*, în *Revue des droits fondamentaux*, nr. 2, janvier-decembre 2002, la adresa de internet www.droits-fondamentaux.org.

Acest organ jurisdicțional, prin calitatea și cantitatea¹ deciziilor sale, a menținut textul Convenției în contemporaneitate, impunând o continuă evoluție și dezvoltare a efectivității protecției drepturilor și libertăților prescrite de aceasta. Așa cum chiar Curtea afirma², „*textul Convenției europene este un instrument viu, care trebuie interpretat în lumina concepțiilor de viață actuale și a concepțiilor prevalând astăzi în statele democratice*”.

În dreptul comparat, prezumția de nevinovăție este consacrată explicit în legislațiile unor state precum Franța³, Italia⁴, Rusia⁵ etc. Într-un mod aparent straniu, prezumția de nevinovăție nu cunoaște o consacrare juridică similară și în sistemele de *common law* care

¹ În 2005, Curtea E.D.O. a pronunțat 28648 de hotărâri (față de 1959 în 1991, curba de atunci fiind mereu ascendentă) de admisibilitate (1036) sau inadmisibilitate (27612), pronunțând 1105 hotărâri pe fond – v. *site cit.*

² Kress *c/* Franța, hotărâre a Curții E.D.O. din 7 iunie 2001.

³ În Franța, pe lângă reglementarea Declarației franceze din 1789, sus-menționată, care este încă în vigoare, trebuie menționată și cea a punctului III din Articolul preliminar al Codului de procedură penală, care dispune: „*Orice persoană suspectată sau urmărită este prezumată inocentă atât timp cât vinovăția sa nu a fost stabilită.*” Articolul preliminar este de dată relativ recentă, fiind introdus de Legea nr. 2000-516 din 15 iunie 2000, publicată în *Journal Officiel* din 16 iunie 2000.

⁴ În Italia, reglementarea specifică este cea a Constituției din 1947, care, în art. 27 al. 2 prevede: „*Acuzatul nu este considerat vinovat până la condamnarea definitivă.*” Acest articol plasează prezumția de nevinovăție într-un context oarecum neobișnuit, într-o mixtură de drepturi specifice materiei penale, în alineatul 1 fiind reglementat caracterul strict personal al răspunderii penale, prin alineatul 3 înștiințându-se interdicția unor pedepse ce ar constitui tratamente inumane sau degradante, iar alineatul 4 interzicând pedeapsa cu moartea.

În Italia, consacrarea prezumției de nevinovăție, deși privită inițial ca unul dintre marile succese ale noii Republici, s-a dovedit curând a fi insuficientă, pe de o parte, pentru că nu existau norme de valoare inferioare care să îi dea eficacitatea dorită, iar, pe de alta, deoarece doctrina își dovedise limitele în înțelegerea valențelor prezumției de nevinovăție, ceea ce generase o piedică serioasă pentru încercările ulterioare de conturare a profilului real al acestei instituții – G. Batia, A. Pizzo, *op.cit.*, p. 1. Aceste aspecte pot fi invocate pentru a descrie perfect situația prezumției de nevinovăție și în planul dreptului intern.

⁵ Potrivit art. 49 al. 1 din Constituția Rusiei: „*Orice persoană acuzată de săvârșirea unei infracțiuni va fi considerată nevinovată până când vinovăția sa va fi probată în conformitate cu procedurile stipulate de dreptul federal și stabilită prin verdictul unei instanțe legale.*”

nu o instituie explicit, dar îi recunosc valoarea și semnificația în cadrul sistemului procesual-penal¹.

Explicația acestei situații nu este deloc complicată: sistemele de tradiție inchiuzitorială, care permit un rol mai important organelor de acuzare, instituind o complexă fază prealabilă judecătorească, desfășurată sub autoritatea extinsă a unor organe a căror independență și imparțialitate este pusă sub semnul îndoielii, fază reflectată în dosarul de urmărire, care ocupă un rol deosebit de important, au văzut în prezumția de nevinovăție un remediu și o protecție indispensabilă pentru persoanele suspectate sau acuzate, care se găseau într-un evident dezechilibru de putere.

Sistemele de *common law*, particularizate prin echilibrarea rolului acuzării și al apărării, s-au concentrat pe instituirea unor garanții eficiente (îndeosebi cea a dreptului la apărare²) pentru ca acest echilibru să fie real, astfel încât suspectul sau acuzatul dobândește *ipso facto* un statut mai favorabil decât l-ar fi avut într-un sistem tradițional inchiuzitorial³. Prin urmare, în aceste sisteme, consacarea textuală a prezumției de nevinovăție ar putea apărea superfluă⁴.

¹ În Anglia, spre exemplu, întrucât Convenția europeană a drepturilor omului nu este considerată un tratat european care să aibă un efect direct în dreptul intern, trimiterea se face la precedentul *Woolmington v. Director of Public Prosecution*, din 1935, în care s-a afirmat că în sistemul dreptului penal există un fir director care poate fi oricând observat, anume acela ca acuzarea să aibă sarcina de a dovedi vinovăția acuzatului – B. E. Bergman, N. Hollander, *Wharton's Criminal Evidence*, 15th edition, vol. I, West Group, Eagan, Minnesota, 1997, p. 23.

² În sistemele acuzatoriale, exercitarea deplină a dreptului la apărare era și este considerată cea mai bună cale de protejare a nevinovăției persoanei injust acuzate, prin dezbateri contradictorii – idem, p. 18.

³ Nu este aici locul de a intra într-o analiză de substanță a mecanismelor fundamentale diferite pe care le propun cele două sisteme în privința procesului penal. Este însă poate oportun a arăta că, în perioada contemporană, tot mai multe sisteme tradiționale inchiuzitoriale (d.e. Italia, Spania, Rusia etc.) se orientează spre modelul *common law*-ului american, preluând de la acesta instituții întregi, asupra unora dintre acestea, relevante pentru subiectul examinat, oprindu-ne la momentul potrivit.

⁴ G. Batia, A. Pizzo, *op.cit.*, p. 10.

În concluzie, nu ar fi eronat a afirma că, dacă în sistemele juridice romano-germanice prezumția de nevinovăție este afirmată cu tărie, în cele de common law, este respectată cu strictețe¹.

Deși prezumția de nevinovăție este o realitate juridică în multe state europene și în Statele Unite de sute de ani, totuși, în țara noastră ea este o realitate relativ recentă. Constituția din 1991² prevăzând în articolul 23 al. 8 (actualul art. 23 al. 11³) că „Până la rămânerea definitivă a hotărârii judecătorești de condamnare, persoana este considerată nevinovată.”

Textul fundamental care reglementează prezumția de nevinovăție în sistemul de drept intern, face parte din articolul 23 („Libertatea individuală”), text care consacră dreptul la libertate și siguranță fizică a persoanei, astfel că, sub acest aspect, se poate afirma că legislatorul român a dat dovadă de conservatorism, preluând valența originară a prezumției de nevinovăție⁴.

¹ În același sens, A. de Raulin, *La présomption d'innocence en droit interne et international: sur quelques évolutions récentes*, în *La présomption d'innocence*, Revue de l'Institut de Criminologie Paris, vol. 4, 2003-2004, p. 112. În alți termeni, dar în susținerea aceleiași idei, s-a afirmat că proclamarea principiului prezumției de nevinovăție este, în mod cert, un lucru dezirabil, dar construirea unei politici penale care să îi garanteze respectarea este adevăratul țel, mult mai greu de realizat - J. Décamps, *op.cit.*, p. 5. Nu trebuie să surprindă faptul că ambele critici provin de la autori francezi. Franța, ca și România, trece printr-o veritabilă criză în ceea ce privește asigurarea efectivității acestui principiu. Diferența constă în aceea că, dacă în Franța opinia publică și doctrina juridică au făcut presiuni pentru reconsiderarea sistemului procesual penal, urmând îndeaproape modelul sistemelor acuzatoriale de common law, în România, cu unele excepții, lucrurile sunt destul de liniștite. Tocmai de aceea, pe parcursul acestei lucrări, vom încerca a analiza prezumția de nevinovăție prin comparația celor două mari sisteme: de common law și romano-germanic, între care există tot mai multe puncte comune, pentru a contura o evoluție de viitor a acestei instituții.

² Constituția României din 21.11.1991 a fost publicată în M. Of., nr. 233 din 21.11.1991.

³ Ca urmare a modificării Constituției prin Legea nr. 429 din 23.10.2003, publicată în M. Of., nr. 758 din 29.10.2003.

⁴ Dacă prezumția de nevinovăție a apărut pe scena sistemelor juridice moderne ca un instrument de protejare a libertății persoanelor suspectate sau acuzate de săvârșirea unor fapte penale, ulterior acestui moment ea și-a modificat substanțial sfera de protecție, devenind tot mai mult un element de echitate procesuală, cu implicații mult mai vaste, ce vor fi analizate pe parcursul lucrării. Din aceste motive, modul de reglementare ales de legislatorul constituant este criticabil – în același sens, A. Ș. Tulbure, *Prezumția de nevinovăție în Constituția...*, p. 47; C. Cârstea, *op.cit.*, p. 17.